

Міжкультурна взаємодія громадських об'єднань етнospільнот України

Михайло Багмет,

доктор історичних наук, професор,
декан факультету політичних наук
Миколаївського державного
гуманітарного університету
ім. П. Могили,

Людмила Ляпіна,

кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політології
Миколаївського державного університету
ім. В. Сухомлинського

Посилення міжкультурної взаємодії етносів – прикметна ознака сучасної доби. Проте не слід забувати, що ця тенденція за різних соціальних умов може проявлятися по-різному: стати джерелом загострення етнокультурних суперечностей або, навпаки, яскравим проявом однієї з об'єктивних закономірностей – зближення етнічних культур.

В Україні посилення міжкультурної взаємодії етносів є одним із ключових чинників громадянського миру та консолідації нації. Виходячи з цього, держава взяла курс на побудову багатокультурного суспільства, національна ідентичність членів якого формується на засадах територіального патріотизму та етнічного плюралізму. Відтак принцип рівності прав та свобод громадян, незалежно від їхнього національного (етнічного) походження, раси, віросповідання, мови, було покладено в основу етнонаціональної політики. А філософською парадигмою її змісту, за визначенням В.Трощинського та А. Шевченка, стали міжнаціональна злагода й етнічне розмаїття [1].

Особливе місце у забезпеченні міжкультурної взаємодії, розгортанні діалогу між етносами посідають громадські організації, і, насамперед, національно-культурні товариства. Адже, виконуючи роль соціальних посередників між групами виразників різних інтересів і урядовими структурами, між громадянським суспільством і державою, вони

спрямовують свою діяльність “на розвиток міжнаціональних відносин, відродження і розвиток національних культур, задоволення духовних запитів іноетнічного населення” [2].

Дослідженню діяльності національно-культурних товариств, їх ролі у державотворчому процесі присвячені наукові розвідки В. Євтуха, Н. Ішуніної, А. Леонової, Г. Лозко, В. Наулка, О. Рафальського та інших [3]. У цьому контексті варто виокремити статті, повідомлення, огляди чільних представників національно-культурних товариств про роботу їх організацій задля розвитку самобутності етноспільнот. Це публікації С. Давиди, В. Єрмолової, І. Левітаса, О. Свистунова, О. Фельдмана та інших [4].

Процес організаційного оформлення національно-культурних товариств розпочався в Україні наприкінці 80-х років ХХ століття в умовах перебудови і гласності. Вони функціонували спочатку на базі українських товариств дружби і культурних зв'язків із закордонням, використовуючи їх приміщення і кошти. Але на противагу таким офіційним товариствам, що перебували під контролем компартійних структур, почали засновуватися альтернативні об'єднання, на чолі яких постали представники творчої інтелігенції, учасники правозахисного руху, окремі дисиденти і навіть господарники. Ареною етнополітичних рухів та національно-культурних товариств стали, насамперед, міста Київ, Львів, Донецьк, Одеса, Дніпропетровськ, Ужгород, Сімферополь [5]. Перші такі утворення (польське, єврейське, караїмське) за сприяння демократичних сил виникли у Львові – місті, яке багатьма вважалося осередком українського націоналізму.

Головною метою створюваних об'єднань було: розвиток гармонійних міжетнічних відносин, згуртування представників національних меншин навколо спільних етнічних інтересів, національна ідентифікація на основі рідної мови, історичної пам'яті, традицій і культури.

Кількість національно-культурних організацій особливо швидко зростала на початку 90-х років. Якщо восени 1990 року в Україні нараховувалося 84 таких об'єднання, то наприкінці 1994 року їх було вже 237 [6]. Нині, за даними Державного комітету України у справах національностей та міграції, діє понад 785 громадських організацій національних меншин, 32 з яких є загальнодержавними, решта – регіональними [7].

З метою об'єднання зусиль та координації дій окремих національно-культурних громадських організацій для спільної реалізації, задоволення й захисту законних соціальних і національно-культурних інтересів, прав і свобод громадян, а також забезпечення міжкультурної взаємодії та міжетнічного діалогу й миру у листопаді 1999 року було створено Асоціацію національно-культурних об'єднань України. Тоді до її складу увійшла 21 організація. Нині їх 35. Діяльність Асоціації, за визначенням її

президента О. Фельдмана, є “наочним підтвердженням давньої мудрості: у єдності наша сила” [9]. Спираючись на вартісні цінності та пріоритети культури міжетнічного спілкування, об'єднання проводить велику суспільно-політичну та культурно-просвітницьку роботу. Прикладами такої діяльності можна назвати розробку пропозицій до проектів законів “Про національні меншини в Україні”, “Про Концепцію державної етнонаціональної політики України”, “Про реабілітацію та забезпечення прав осіб з числа національних меншин, що зазнали репресій та були депортовані з території України”, а також інших державних документів [10].

Асоціація підтримує постійні зв'язки з посольствами держав, які є історичною батьківщиною окремих етнічних спільнот України. За її сприяння щороку проводяться фестивалі та дні національних культур, створюються художні колективи національних об'єднань. Зокрема, відроджено єврейський театр, утворено 7 загальноосвітніх та недільних шкіл при азербайджанському, вірменському, єврейському, німецькому, польському, корейському і татарському товариствах, засновано газету національних меншин України – “Моя Родина”. 30 – 31 березня 2000 року об'єднання провело науково-практичний семінар, присвячений аналізу особливостей міжетнічних відносин і реалізації прав національних меншин в умовах великих міст. 28 березня 2001 року разом з Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень НАН України та Радою представників громадських організацій національних меншин при Президентові України організовано Всеукраїнську науково-практичну конференцію “Національно-культурне відродження і державотворчий процес в Україні: надбання та перспективи” [11].

Аналіз діяльності Асоціації національно-культурних об'єднань України дозволяє зробити висновок, що вся її робота спрямована на збереження і зміцнення міжетнічної злагоди, реалізації прав та інтересів представників різних етнічних груп, які живуть в Україні.

Для об'єднання зусиль найбільших представницьких всеукраїнських та регіональних національних товариств з метою розв'язання спільних проблем, утвердження норм і цінностей міжетнічного спілкування в лютому 2000 року було утворено Всеукраїнський союз громадських організацій “Міжнаціональний форум України”. Керівником його обрано О. Свистунова. До складу Форуму увійшло понад 100 національно-культурних організацій [12].

Найчисленнішою національною меншиною в Україні є росіяни (за даними перепису 2001 року – 8,334 мільйона чоловік) [13]. Позбавлені за радянських часів особливих турбот щодо ведення національно-культурного життя, яке фактично збігалось з життям державним, представники російського етносу України на рубежі 80 – 90-х років поступово почали усвідомлювати необхідність творення власних форм

участі в національно-культурному та громадсько-політичному житті України. Виникло кілька десятків організацій росіян. Серед них такі, наприклад, як товариство російської культури імені О. Пушкіна – перша організація російської діаспори в Україні (і, за твердженням її керівництва, найсильніша в СНД) була започаткована у Львові 1988 р.; Українське товариство російської культури “Русь”, було зареєстровано Міністром України 1992 року, хоча фактично діяло з 1990 року (на сьогодні має кілька десятків обласних, міських та регіональних центрів); міжобласне культурно-просвітницьке товариство “Русское собрание”, створене 1992 року творчою інтелігенцією Києва; Пушкінське товариство, засноване в грудні 1990 року на республіканській установчій конференції. Складовими їх діяльності є лояльне ставлення до країни, в якій вони живуть, та наполеглива праця, спрямована на формування позитивного іміджу росіян України, забезпечення й пропаганда російської мови та культури, і, головне, формування культури міжетнічного спілкування, налагодження дружніх стосунків між представниками різних етносів. Показовим у цьому плані є проведення науково-практичних конференцій та “круглих столів”, а саме: “Російська культура в контексті соціально-історичних реалій України”, “Київська школа російської поезії”, “Діалог української і російської культур як фактор міжнародної злагоди в Україні” (1998 рік), Міжнародного наукового симпозіуму “Українсько-російські стосунки в контексті європейського співробітництва” (жовтень 1998 року) та інші.

Важливою, з точки зору формування посилення міжетнічної взаємодії, є співпраця російських товариств з іншими національно-культурними об'єднаннями. Так, у дні святкування єврейської культури товариство “Русь” організувало концерт “Єврейська нота в російській культурі”, було проведено вечір російсько-єврейської дружби.

Особливість російського руху та його національних товариств в Україні має регіональну організаційну специфіку. Наприклад, скликаються конгреси російських громад західних областей України. А в травні 1999 року в Одесі відбувся з'їзд росіян України, який обрав Російську раду – громадський орган, головним завданням якого повинна стати консолідація сил цієї національної меншини для широкої участі в усіх сферах політичного життя країни [14].

Однією з головних вимог російського руху залишається прагнення надати російській мові статусу державної. Це впливає з того, що наприкінці 80-х – на початку 90-х років українську мову назвали своєю рідною лише 1,6 % росіян України, а володіли нею вільно тільки 32,8 %. Нині цей показник значно збільшився. І велику роль у цьому відіграє діяльність національно-культурних товариств з формування культури міжетнічного спілкування, яка сприяє лояльнішому ставленню до української держави. Адже за більш ніж десятирічне незалежне існування

Україна довела, що жодної загрози для російської етнospільноти стосовно „розмивання” її національної ідентичності не існує. Та й самі етнічні росіяни тривоги з цього приводу не висловлюють.

Духом збагачення культури міжетнічного спілкування пронизана діяльність громадських об'єднань єврейської етнospільноти. Цікаво, що сучасні єврейські національні меншини в Україні досить різноманітні: євреї (йегудим), євреї бухарські (ісрол, яхуді), євреї гірські, євреї грузинські... [15]. Вони створили понад 120 національно-культурних товариств, серед яких три мають статус всеукраїнських: “Єврейська рада України” (голова І. Левітас), “Асоціація єврейських організацій і громад України” (ВААД, голова Й. Зісельс), Всеукраїнський єврейський конгрес (ВЄК, президент В. Рабинович). У лютому – квітні 1999 року сформувалась нова організація – Єврейська конфедерація (ЄКУ, співголови Ю. Звягільський, С. Максимов, Є. Червоненко), до якої увійшли ВААД, Єврейська рада та Об'єднання єврейських релігійних організацій України. У квітні того ж року під керівництвом В.Рабиновича було створено Об'єднану єврейську громаду України [16]. Це засвідчує багатовекторність сучасного єврейського руху і неможливість створення єдиного координаційного центру єврейського життя.

Зазначені об'єднання спрямовують свою діяльність на формування атмосфери взаєморозуміння та злагоди між усіма етнospільнотами українського суспільства, підвищення авторитету і ролі єврейства, розвитку національно-культурного життя євреїв. Вже відкрито чимало єврейських шкіл, гімназій (як недільних, так і загальноосвітніх), створено окремі єврейські класи у школах Вінницької, Житомирської, Львівської, Одеської, Черкаської областей та Києва. Єврейська мова викладається як окрема дисципліна – її вивчає близько тисячі учнів. Діють два єврейські театри в Києві – “Штерн” і “Мазлтов”, 20 самодіяльних фольклорно-етнографічних та естрадних ансамблів [17].

Єврейські товариства ініціювали загальнодержавне відзначення 140-ої річниці від дня народження класика єврейської літератури Шолом-Алейхема 1999 року, у святкуванні якого взяли участь представники національно-культурних об'єднань різних етнospільнот.

До заслуг єврейських організацій і громад слід віднести прагнення до стабілізації та консолідації українського суспільства. Завдяки їх активній роботі скоротилась еміграція євреїв з України на постійне місце проживання в інші країни. Багато уваги приділяють вони й духовному відродженню. Ремонтуються та реконструюються синагоги, пропагується релігія серед молоді.

Зусиллями єврейських товариств в Україні створено найширшу серед національних меншин мережу періодичних видань. Серед них “Еврейские вести”, єврейська незалежна газета “Народ мой”, народна газета “Возрождение”, всеукраїнська молодіжна газета “Мабат”, газета

Асоціації єврейських організацій і громад в Україні “Хадашот новости”, газета Асоціації єврейських організацій малих міст України “Наdejда” та багато інших, в яких головна увага звертається як на пропаганду духовної спадщини єврейської етноспільноти, так і на утвердження принципів взаєморозуміння, віротерпимості, толерантності та гуманізму у спільному українському домі.

Важливе місце проблемі спілкування і взаємодії між етносами відводиться в діяльності німецьких національно-культурних товариств. За переписом 2001 року, в Україні проживає 33,3 тисячі німців [18]. Найбільше – у Дніпропетровській, Одеській, Закарпатській областях. Компактними групами німці живуть на Донеччині, в Приазов’ї, на Миколаївщині та Одещині. Ними створено 33 національно-культурні організації, діяльність яких з 1992 року координує Товариство німців України “Відергебурт”. Об’єднання піклуються як про задоволення етнічних інтересів німців, а саме відродження національних і культурних традицій та економічних структур, так і інших етнічних спільнот, які проживають в Україні.

Основний акцент громадські організації німецьких етноспільнот роблять на реалізації програми повернення німців в Україну, облаштування їх життя. Адже, як відомо, саме невирішені соціальні проблеми стають причиною міжетнічних конфліктів та непорозуміння. Звертається увага на запобігання виїзду на історичну батьківщину. Ці питання досить гостро обговорювалися на з’їзді німців України наприкінці 1996 року. На ньому було розроблено положення про вищий координуючий орган німців, який має захищати інтереси всієї національної меншини [58].

Міжкультурний діалог став основою відносин між українським і польським народом. Численні групи поляків проживають в Україні, а українців – у Польщі. Відновлення державної незалежності України заклало міцний фундамент для українсько-польського порозуміння, створення сприятливих умов для задоволення національно-культурних потреб польської меншини. Етнічна мобілізація поляків в Україні набула організованих форм наприкінці 80-х років ХХ століття, коли в рамках українського відділення Товариства радянсько-польської дружби та Українського товариства дружби і культурних зв’язків із закордоном було створено польську культурно-освітню секцію, яка невдовзі трансформувалася в Культурно-просвітне товариство поляків України. Його очолив С. Шалацький. Підрозділи товариства створювались у багатьох обласних та районних центрах з більш-менш компактним проживанням поляків. У 1990 та 1991 роках відбулися два конгреси поляків України, на яких було започатковано Спілку поляків України, очолювану С. Костецьким [19]. Це об’єднання, розвиваючи культуру міжетнічного спілкування, поряд з традиційними для національно-культурних товариств цілями, визначає і такі напрямки роботи, як виявлення та опіка

пам'яток польської культури, розвиток особистих контактів між громадянами Республіки Польща та України.

Спілка поляків України як найважливіше своє завдання визначає протидію будь-яким міжнаціональним конфліктам і стереотипам, що порушують злагоду та гармонійне співіснування громадян України.

1992 року було засновано Федерацію польських товариств в Україні, до складу якої увійшло Культурно-просвітне товариство поляків з більшістю своїх місцевих осередків. Особливу активність Федерація проявляє в місцях компактного проживання польської меншини, зокрема на Житомирщині та Хмельниччині. З ініціативи Федерації взимку 1996 року відбувся сейм поляків Поділля, на якому було окреслено першочергові та перспективні завдання щодо національно-культурного відродження Полонії, відкриття польських шкіл, установ культури, заснування засобів масової інформації. Чільне ж місце посідає проблема формування культури міжетнічного спілкування. До речі, саме цим питанням і була присвячена наукова конференція "Польський шлях до Казахстану" (Житомир, жовтень 1996 року), а також інші, проведені під егідою Федерації.

Життя польської меншини, її проблеми взаємовідносин з іншими етнospільнотами, діяльність національно-культурних об'єднань, спрямована на духовне відродження українських поляків та зміцнення основ культури спілкування між представниками різних національностей, досить широко висвітлюють періодичні видання, зокрема "Львівська газета" (виходить з 1990 року) та "Київський щоденник" (виходить з 1993 року).

Збагаченням змісту етнічних культур переймаються і грецькі національно-культурні товариства (2001 року в них налічувалося 91,5 тисячі чоловік). Більшість представників грецької етнospільноти входять до Федерації грецьких товариств України з центром у Маріуполі. Крім того, діє Спілка греків України з центром у Донецьку. Два центри діють у Києві, зокрема Київське міське товариство греків та об'єднання "Еллада". Вони організують щорічні національні свята, у тому числі Дні незалежності Греції, проводять масові акції "Ні – фашизму!" тощо. Великий резонанс викликали, наприклад, конференція, проведена в Києві 1994 року на тему "Грецька культура і мистецтво в Україні: проблеми збереження і розвитку", та наукова конференція "Греки в історії і культурі України", що відбулася за участю працівників посольства Греції [20].

Грецькі товариства взяли під опіку відновлення та збереження унікального музейного комплексу "Філіки Етерія" ("Дружнє товариство") в Одесі. Осередки грецьких громад мають досить широку читацьку аудиторію національних газет "Елліни України" та "Елпіда" ("Надія").

У контексті нашого дискурсу доцільно звернути увагу на активізацію громадського руху ромських організацій. Сьогодні в різних регіонах

України діє 12 об'єднань ромів [21]. Найстаріша – “Форумо ромен Українатар”. До речі, саме ця організація була ініціатором та організатором першого з'їзду громад ромів, який відбувся в Києві 7 – 8 червня 2000 року.

На з'їзді, крім обговорення нагальних правових, освітніх, культурних проблем сучасного життя ромів, багато уваги приділялося й проблемам об'єднання ромів та їх спілкування з іншими етнічними складовими українського суспільства. Саме тому рішенням з'їзду було утворено нову організацію – Всеукраїнський конгрес громад рома. Президентом його обрано П. Григоренка, який запевнив, що конгрес проводитиме активну діяльність з метою задоволення соціально-економічних, культурно-просвітницьких та інформаційних потреб етнічних меншин рома в Україні, а головне сприятиме міжетнічному миру, дружбі та злагоді в Україні.

На цьому зібранні було проведено круглий стіл “Ситуація, проблеми етносу рома в Україні та шляхи їх вирішення”, у якому взяли участь представники Міжнародного товариства прав людини, Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, Міністерства освіти і науки, Державного комітету України у справах національностей та міграції, Київської міськдержадміністрації. За підсумками роботи круглого столу було прийнято пропозиції: розробити комплексну програму “Рома України”, передбачити у державних та регіональних програмах з подолання бідності в Україні пункти про цільову адресну допомогу малозабезпеченим родинам рома, створити авторські колективи для написання підручників та навчальних програм для ромських дітей, взяти участь у проведенні дослідження звичаїв, культури, традицій та побуту рома в Україні, надавати практичну та фінансову підтримку їхнім громадам у проведенні з'їздів, конференцій, семінарів, круглих столів, вживати заходів для недопущення фактів дискримінації та порушення конституційних прав громадянами України щодо представників громад рома, сприяти встановленню і підтримці контактів громадських організацій рома з міжнародними неурядовими організаціями, зокрема з Всесвітнім союзом рома та Європарламентом [22].

Вирішення цих та інших проблем допоможе ромам швидше інтегруватися в українське суспільство, співіснувати з іншими етноспільнотами на принципах взаємоповаги та взаєморозуміння.

Ефективні форми та засоби діяльності національно-культурних товариств характерні для роботи інших загальноукраїнських організацій менших за чисельністю етносів, зокрема, чехів, словаків, молдован, вірмен, гагаузів, грузинів, литовців.

Підсумовуючи, доцільно зазначити, що посилення діяльності всеукраїнських громадських об'єднань етноспільнот сприяє загальному поживленню громадського та культурного життя всього українського народу. Адже духовні здобутки кожного етносу збагачують культуру України, закладають міцний фундамент для міжетнічної злагоди,

міжкультурної взаємодії, співпраці і порозуміння.

Водночас цей процес зазнає впливу й низки негативних явищ. Серед них:

³⁵₁₇ зниження культурно-потенційного рівня етнотериторіальних за рахунок еміграції національної інтелігенції за кордон;

³⁵₁₇ наростання кризових явищ у матеріальній і духовній сферах, коли невизначеність та екологічна нестабільність призводять до розбазарювання колективно створених цінностей, знецінення праці та її продукту;

³⁵₁₇ звуження сфери застосування мов багатьох національностей.

Окремо можна виділити вирішення проблеми зі статусом російської мови в Україні, створення системи освіти болгар та інших чисельних етнотериторіальних, а також низький рівень представництва різних національностей у культурному та громадському житті України.

Література:

1. Троцинський В., Шевченко А. Пошуки згоди і миру в сімействі (концептуальні засади етнополітики) // Віче. – 1997. – № 10. – С. 31.

2. Антонюк О. Культурно-національні товариства // Мала енциклопедія етнотериторіальних / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Відп. ред. Ю. І. Римаренко. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – С.527.

3. Євтух В. Урядові та громадські організації у системі етнополітичного менеджменту України // Наукові записки / Збірник. – Сер. “Політологія і етнологія”. – К.: ІПіЕНД, 2001. – Вип. 15. – С. 137-143; Н. Ішуніна. Етнокультурне відродження греків України: Київське грецьке товариство “Еллада” // Етнічна історія народів Європи. Зб. наук. праць. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 80 – 83; Леонова А. О. Етнокультурна політика України. – К.: ІПК-ІПК, 1998. – 228 с.; Лозко Г. С. Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. – К.: “АртЕк”, 2001. – 304 с.; Наулко В., Кривцова В. Тенденції розвитку етнотериторіальних процесів: міжетнічні взаємини на сучасному етапі // Проблеми міграції. – 2000. – №1. – С. 28 – 36; Рафальський О. Процеси культурної саморганізації національних меншин в Україні (проблеми і перспективи) // Сучасність. – 2001. – № 3. – С.145.

4. Давида С. Молоді роми України // Відродження. – 2000. – № 1. – С. 24; Єрмолова В. Українське республіканське товариство російської культури “Русь” // Вісник міністерства України у справах національностей та міграції. – 1996. – №4. – С. 13; Левітас І. Ми не відчуваємо себе пасинками України, ми її діти (національні меншини) // Золоті ворота. – 1994. – № 3. – С. 36 – 42; Свистунов А. Становление

межнаціонального движениа на Украине и задачи его развития // Інформаційний збірник з міжнаціональних проблем. Спец. випуск. Матеріали Міжнаціонального Форуму України. – 2000. – № 2. – С. 5 – 8;
Фельдман О. Поеднання зусиль заради міжнаціонального миру, міжетнічного порозуміння. Статті, виступи, інтерв'ю / Асоціація національно-культурних об'єднань України. – К., 2001. – 40 с.

5. **Антонюк О.** Культурно-національні товариств // Вказ. праця.

6. Національно-культурні товариства України // Інформаційний бюлетень Міністерства у справах національностей, міграції та культів. – 1995. – № 1. – С. 36, 39.

7. **Москаль Геннадій.** Міжетнічне – значить всеукраїнське // Голос України. – 2003. – 17 січня.

8. **Фельдман О.** Ми працюємо перш за все по тих напрямках, де є наявними спільні інтереси національних меншин // Там само. – 2001. – 27 березня.

9. **Фельдман О.** Поеднання зусиль заради міжнаціонального миру, міжетнічного порозуміння. – С. 3.

10. Там само. – С. 9.

11. Там само. – С. 3.

12. **Свистунов А.** Вказ. праця. – С. 7.

13. Так сколько же всё-таки нас // Вечерний Николаев. – 2003. – 11 января.

14. **Ганин А.** Среди лидеров – одессит // Одесский вестник. – 1999. – 5 июня.

15. **Лозко Г. С.** Вказ. праця. – С. 240.

16. Національні меншини України у ХХ ст. (Національно-правовий аспект) / М. І. Панчук, В. О. Зонайлович та ін.: І. Ф. Курас (гол. ред.); ІПіЕНД НАН України, К., 2000. – С. 311.

17. **Лозко Г. С.** Вказ. праця. – С. 240.

18. Украинцы – кто мы? // Вечерний Николаев. – 2003. – 11 февраля.

19. Національні меншини України у ХХ ст. (національно-правовий аспект). – С. 313.

20. **Пряхин Ю. Р.** Реализуя концепцию национального культурного возрождения (о работе греческого общества «Эллада») // Відродження. – 1994. – № 3 – 4. – С. 6 – 7.

21. **Давида С.** Вказ. праця.

22. **Савченко А.** Перший з'їзд громад Рома в Україні // Міжнаціональний конгрес “Злагода”. – 2002. – № 3.